

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

**БИЧОК Алла Володимирівна**

УДК 378.14 + 057.212

**ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ  
ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ  
МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ І МЕНЕДЖМЕНТУ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

**Автореферат**

дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата педагогічних наук

Тернопіль – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки України.

**Науковий керівник:** доктор педагогічних наук, професор,  
член-кореспондент НАПН України  
**ТЕРЕЩУК Григорій Васильович,**  
Тернопільський національний педагогічний університет  
імені Володимира Гнатюка, перший проректор.

**Офіційні опоненти:** доктор педагогічних наук, професор  
**КОЗУБОВСЬКА Ірина Василівна,**  
Ужгородський національний університет,  
завідувач кафедри соціальної роботи;  
  
кандидат педагогічних наук, доцент  
**ВАСИЛЬЄВ Володимир Васильович,**  
Дніпропетровський національний університет,  
завідувач кафедри соціальної роботи та  
кадрового менеджменту.

Захист відбудеться «\_\_\_»\_\_\_\_\_2010 року о \_\_\_\_\_ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.03 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка за адресою: зала засідань (каб. № 30), вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розіслано «\_\_\_»\_\_\_\_\_2010 р.

Учений секретар  
спеціалізованої вченої ради

Г. М. Мешко

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність теми.** Важливим чинником розвитку економіки України, подолання кризових явищ у фінансовому секторі є реформування підготовки фахівців економічного профілю й модернізація системи професійної освіти загалом відповідно до міжнародних стандартів.

Інтеграція в Європейський освітній простір, орієнтація на економічні системи розвинутих країн світу зумовили появу нових вимог щодо формування готовності студентів економічних спеціальностей та менеджменту до майбутньої професійної діяльності. Разом з тим шаблонне запозичення європейських інновацій може спричинити ігнорування вітчизняного досвіду професійної економічної освіти, в якому є чимало позитивних рис. Протягом останніх років все більша роль у підготовці економістів відводиться культурі професійного спілкування. За результатами досліджень учених, її частка у фінансовому успіху фахівця складає від 50 до 85 %. Отже, від рівня обізнаності з основами комунікативної взаємодії, професійності спілкування суттєво залежить ефективність економічної діяльності.

Розуміння важливості комунікативної взаємодії супроводжується запровадженням в економічних вищих навчальних закладах гуманітарних дисциплін, спеціальних тренінгів тощо. Проте, як свідчать результати проведених нами опитувань, майбутні економісти та менеджери відчують труднощі у спілкуванні вже під час виробничих практик: вони не завжди можуть чітко висловлювати і відстоювати свою думку, уникати конфліктних ситуацій із колегами чи працівниками, долати психологічні бар'єри міжособистісної взаємодії. Формуванню комунікативних умінь суперечать надмірне застосування під час аудиторних занять персональних комп'ютерів, супроводження модульно-рейтингової системи навчання тестовою формою контролю навчальних досягнень, яка звільняє студентів від необхідності живого спілкування.

Отже, актуальність дослідження проблеми формування культури професійного спілкування майбутніх економістів та менеджерів зумовлена низкою чинників: недостатнім рівнем сформованості комунікативних умінь випускників економічних навчальних закладів, що суттєво впливає на загальний рівень їх підготовки до виконання професійних функцій; необхідністю удосконалення навчально-виховного процесу у контексті його практичної спрямованості, потребою підвищення рівня загальної культури студентів загалом і комунікативної, зокрема.

Теоретичні засади процесів формування культури спілкування та комунікативних умінь висвітлені у працях Н. Бабиц, В. Біблера, А. Бодальова, В. Борщовецької, О. Крегера, Дж. Тьюсона, Д. Ягера та інші. У низці праць А. Абрамової, Й. Гентце, Г. Друмм, Т. Каткової, Г. Терещука, В. Ковтуна, Е. Короткова, Л. Савчук, Ф. Тейлора, Ф. Хміля досліджено проблеми підготовки майбутніх фахівців у системі економічної освіти. Аспекти формування професійної етики студента зовнішньоекономічної діяльності вивчали М. Вудвок, Д. Френсіс, Д. Карнегі, П. Колетт, І. Кон, Д. Найвен, А. Піз; професійне іншомовне спілкування – Т. Алексеєва,

В. Артемов, Н. Басова, Н. Драб, І. Козубовська та ін.

Становленню культури професійного спілкування майбутніх міжнародних менеджерів та економістів притаманна низка особливостей. Зокрема, для її успішного формування необхідно врахувати національні культурні цінності тієї держави, мовою яких здійснюється спілкування; паралельно з комунікативною доцільно розвивати управлінську культуру; ділове спілкування орієнтувати на досягнення кінцевих результатів економічної діяльності, що можливо за умови високого рівня сформованості навчальних і професійних компетентностей. Поза увагою вчених залишилися питання наскрізного характеру формування культури ділового спілкування майбутніх фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту, що передбачає інтеграцію зусиль викладачів усіх навчальних дисциплін у напрямку формування здатності студентів до взаємодії, розвиток комунікативних умінь працівників навчального закладу, використання інноваційних технологій та новітніх засобів комунікації.

Аналіз наукових праць та практики підготовки майбутніх фахівців дав змогу виокремити суперечності між: потребою у висококваліфікованих фахівцях міжнародного бізнесу і менеджменту зі сформованою культурою професійного спілкування, які є конкурентоспроможними на світовому ринку праці та послуг, і недосконалою системою їх підготовки; домінуванням фахових компетенцій під час підготовки фахівців зовнішньоекономічної діяльності та недооцінкою у комплексі таких компетенцій важливості комунікативних умінь і навичок; необхідністю системної підготовки майбутніх економістів до професійного спілкування та відсутністю відповідної ефективної міжпредметної координації усіх циклів гуманітарних і профільних навчальних дисциплін; тенденцією до використання письмових форм контролю знань та необхідністю формування навичок усного мовлення як однієї з провідних якостей фахівців міжнародного бізнесу.

Актуальність проблеми, недостатність її опрацювання зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту»**.

#### **Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.**

Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка в рамках проекту «Теоретико-методичні основи професійної підготовки фахівців в умовах реалізації ідей Болонської угоди» (державний реєстраційний номер 0108U000536). Тему наукового дослідження затверджено вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 1 від 4 вересня 2007 р.) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 3 від 25 березня 2008 р.).

**Мета дослідження** полягає в створенні, обґрунтуванні та експериментальній перевірці

технології формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту.

Мета дослідження зумовила розв'язання таких **завдань**:

1. Проаналізувати стан проблеми формування культури професійного спілкування майбутніх економістів у теорії та практиці вищої освіти.

2. З'ясувати сутність і зміст поняття «культура професійного спілкування майбутніх фахівців економічного профілю». Розкрити особливості професійної діяльності фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту.

3. Обґрунтувати структурно-функціональну модель і розробити технологію формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту, експериментально перевірити ефективність запропонованої технології.

4. Удосконалити критерії та показники рівнів сформованості культури професійного спілкування майбутніх менеджерів.

**Об'єкт дослідження** – процес підготовки майбутніх фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту у вищих навчальних закладах економічного профілю.

**Предмет дослідження** – технологія формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту в освітньому процесі вищих навчальних закладів.

**Теоретико-методологічною основою** дослідження є синтез філософських, психологічних і педагогічних ідей у таких аспектах: філософсько-педагогічні концепції гуманізації сучасної освіти (Г. Балл, Л. Гелюх, І. Зязюн та ін.); компетентнісний підхід у сучасній освіті (Н. Бібік, І. Зимня, О. Пометун та ін.); системний підхід (В. Беспалько, Г. Терешук та ін.); технологічний підхід до навчання (І. Дичківська, О. Євдокимов, А. Нісімчук, І. Смолук, В. Чайка тощо); питання міжнародного бізнесу та менеджменту (В. Куриляк, К. Лантерманн, Е. Ройтер та ін.); формування комунікативної компетенції випускників вищих навчальних закладів (Г. Віддоусон, Л. Личко, Е. Лузік, В. Малахов, А. Мудрик, А. Мюллер, Д. Нунан, Ю. Семенчук, Р. Скарселла); системне дослідження комунікативного аспекту майбутньої професійної діяльності фахівців міжнародного бізнесу (А. Аппенянський, С. Бір, В. Зігерт, Р. Кричевський, В. Лозниця, Л. Морська, К. Торн, Е. Уткін, В. Хойєр, Г. Щокін та ін.); ділові контакти з іноземними партнерами та трудова діяльність (Н. Ботвина, В. Васильєв, Г. Гунгенберг, П. Донець, Ф. Елашмаві, Д. Лендж, М. Лебедева, Т. Линч, Р. Льюїс, І. Тимошенко, Н. Тимошенко, Р. Фішер, П. Харріс тощо); культура фахівця (М. Дороніна, Н. Крилова, Ю. Палеха, В. Кудін, А. Панасюк, М. Поплавський); формування навичок корпоративної культури (Е. Кірхлер, А. Кітов, Р. Клапгам, Л. Кличіхіна, А. Ковальов, Н. Куртіков, Н. Маусов, О. Ламскова); розвиток умінь і навичок управління конфліктом (В. Козлов, А. Козлова, Е. Поуст, М. Тимофеев).

**Методи дослідження.** *Теоретичні методи:* аналіз філософської, педагогічної, психологічної, економічної та навчально-методичної літератури українських та зарубіжних джерел із застосуванням порівняльного аналізу, синтезу, конкретизації, систематизації, узагальнення і моделювання використовувалися для виявлення сутності і визначення структури моделі культури професійного спілкування майбутніх економістів.

*Діагностичні методи:* педагогічне спостереження, бесіда, інтерв'ю, тестування, метод експертних оцінок застосовувалися з метою виявлення рівня сформованості культури ділового спілкування майбутніх менеджерів і маркетологів.

*Емпіричні методи:* педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний), анкетування, бесіди, диспути зі студентами, завдання з елементами креативності з метою перевірки ефективності технології формування культури професійного спілкування студентів зовнішньоекономічної діяльності.

*Математичні методи:* статистична обробка даних експериментального дослідження для виявлення взаємозалежності і зв'язків між досліджуваними явищами, доведення вірогідності й репрезентативності отриманих результатів.

**Наукова новизна** дослідження визначається тим, що *уперше:*

– розроблено технологію формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту, яка забезпечує взаємозв'язок міжпредметної координації всіх циклів гуманітарних і профільних навчальних дисциплін і ґрунтується на: *синергетичному* (є відкритою, залежить від впливу зовнішніх факторів, здатною до самореалізації), *когнітивному* (передбачає удосконалення змісту формування культури професійного спілкування з метою розширення уявлень студентів про особливості міжнародних економічних відносин), *системному* (адекватна цілісному формуванню культури професійного спілкування, відображеній у структурно-функціональній моделі) *підходах;*

– обґрунтовано модель формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців зовнішньоекономічного напрямку, яка відображає єдність мотиваційно-цільового, формувально-процесуального та результативно-оцінювального компонентів і охоплює: мету, завдання, закономірності, принципи (загальнодидактичні і специфічні для міжнародного менеджера), модель і структуру культури професійного спілкування, технологію формування культури професійного спілкування майбутніх міжнародних економістів як функціональну складову моделі (зміст теоретичної та практичної підготовки, традиційні та специфічні методи і засоби навчання та виховання, форми організації навчальної діяльності, спецкурс «Формування культури професійного спілкування менеджерів»), педагогічні умови реалізації технології, критерії і показники рівнів її сформованості, результат;

– виокремлено, обґрунтовано та визначено педагогічні умови реалізації технології

формування культури професійного спілкування майбутніх економістів з урахуванням особливостей підготовки фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту (формування професійної інтерактивної компетенції, розвиток навичок побудови моделей спілкування шляхом професійної комунікативної взаємодії, створення ситуацій професійної співпраці в поєднанні з навчанням міжкультурного спілкування, вивчення та засвоєння професійних і лінгвосоціокультурних концепцій з метою формування професійної інтерактивної компетенції тощо).

*Набули подальшого розвитку:* поняття «культура професійного спілкування фахівця міжнародного бізнесу і менеджменту» у контексті нових вимог до економічної освіти; критерії і показники рівнів сформованості культури професійного спілкування майбутніх фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту.

**Практичне значення отриманих результатів** визначається тим, що розроблена технологія формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту може бути використана у професійній підготовці майбутніх економістів та в системі підвищення кваліфікації економічних кадрів. Результати роботи можна реалізувати для вдосконалення змісту навчальних дисциплін та програм підготовки фахівців економічних навчальних закладів.

Розроблений та перевірений на практиці спецкурс «Формування культури професійного спілкування менеджерів» та тренінг для викладачів «Основи комунікативної взаємодії» можуть застосовуватись у навчально-виховному процесі ВНЗ економічного профілю.

Практичні результати дослідження **впроваджено** у навчально-виховний процес: факультету менеджменту Донецького державного університету управління (довідка № 356-23/07 від 12.11.2009 р.); Україно-нідерландського факультету економіки та менеджменту (довідка № 126-06/2747 від 15.12.2009 р.), факультету міжнародного бізнесу та менеджменту (довідка № 126-06/2747 від 15.12.2009 р.) та Україно-німецькому економічному факультеті (довідка № 126-06/2747 від 15.12.2009 р.) Тернопільського національного економічного університету та економічному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (довідка № 15-38/3197 від 28.12.2009 р.).

**Апробація результатів дослідження.** Основні положення та результати дисертаційного дослідження висвітлювались у доповідях і виступах та отримали схвалення на: міжнародних конференціях – «Сучасні проблеми лінгвістики та навчання іноземних мов у контексті Болонського процесу» (Хмельницький, 2005); «Praca – Zawód – Rynek pracy: X Międzynarodowa Konferencja Naukowa» (Zielona Góra, 2005); «Kultura, literatura i sztuka w edukacji językowej w świetle badań empirycznych» (Rzeszów, 2005); «Розвиток соціально-економічних відносин в умовах трансформації економіки України» (Хмельницький, 2006); «Роль Інтернету при підготовці фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту» (Вінниця, 2006); «Сучасні проблеми лінгвістичних досліджень і методика

викладання іноземних мов професійного спілкування у вищій школі» (Львів, 2007); «Теоретичні та методичні засади розвитку педагогічної освіти: педагогічна майстерність, творчість, технології» (Київ, 2007); «Формування цінностей сучасної особистості» (Дрогобич, 2007); «Психолого-педагогічні аспекти розвитку педагогічної майстерності викладачів в умовах євроінтеграції» (Чернівці, 2008); «Підготовка фахівців у системі професійної освіти: проблеми, технології, перспективи» (Кривий Ріг, 2009); регіональних конференціях – «Іноземномовна комунікація: здобутки та перспективи» (Тернопіль, 2006); «Проблеми та перспективи лінгвістичних досліджень в умовах глобалізаційних процесів» (Тернопіль, 2007); «Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в постстабілізаційний період» (Тернопіль, 2008); «Проблеми та перспективи лінгвістичних досліджень в умовах глобалізаційних процесів» (Тернопіль, 2009); засіданнях кафедри педагогічної майстерності та освітніх технологій Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (2006–2009 рр.).

**Публікації.** Теоретичні положення та практичні результати дослідження відображено в 21 одноосібній науковій праці, у тому числі 14 статтях у наукових фахових виданнях.

**Структура дисертації.** Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків.

Текст дисертації викладено на 175 сторінках, повний обсяг роботи становить 290 сторінок. Список використаних джерел розміщений на 43 сторінках і налічує 445 найменувань, з них німецькою та англійською мовами – 51. Дисертація містить 24 додатки на 72 сторінках, 13 таблиць, 11 рисунків та 11 формул.

## **ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ**

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, висвітлено зв'язок роботи з науковими програмами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи наукового пошуку; розкрито наукову новизну, практичне значення результатів дослідження; наведено дані про апробацію, публікації результатів і структуру дисертаційної роботи.

У першому розділі – **«Розвиток комунікативної взаємодії суб'єктів освітнього процесу вищої школи як предмет науково-педагогічних досліджень»** визначено зміст основних понять дослідження: «культура», «ділове спілкування», «культура професійного спілкування» та їх похідних, а також проаналізовано наукові праці з питань підготовки фахівців неекономічних спеціальностей до ділової комунікації та формування готовності до професійної діяльності майбутніх міжнародних менеджерів та економістів; розкрито особливості професійної діяльності фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту.

У процесі дослідження з'ясовано, що в науковій літературі виділяють декілька видів



загальної культури, якими повинен оволодіти фахівець економічного профілю: національна, професійна, корпоративна або економічна, комунікативна, управлінська тощо. Визначення цих понять здійснено у працях О. Аніщенка, О. Білоус, В. Вічева, Г. Єльнікової, С. Кові, О. Кудіної, В. Куриляк, Р. Мільруда, Л. Нікіфорової, М. Огреніч, А. Омарова, О. Романовської, В. Рутицької, Н. Тимошенко, В. Ткаченка, Г. Чайки, Р. Шмідта тощо. Водночас науковцями недостатньо приділено уваги взаємозв'язку різних видів культури. Як свідчить аналіз базових понять, вони тісно пов'язані між собою, їх елементи взаємозалежні. Автори не повною мірою акцентують увагу на тому, що спрямованість на одночасний розвиток різних видів культур особистості є одним із необхідних чинників формування культури ділового спілкування.

Численними є дослідження із трактування понять «ділове спілкування» та «професійне спілкування». Аналіз понятійно-категоріального апарату дає підстави для висновку, що вони є тотожними. Водночас розглядаються поняття «професійна комунікація» та «комунікативна взаємодія».

Термін «культура професійного спілкування» трактується у працях С. Баукіної, Д. Бахманн-Медік, С. Бородай, Г. Ѓьорінг, Н. Колетвінової, Г. Хофстеде та ін. У визначенні поняття «культура професійного спілкування» (КПС), яке стосується діяльності міжнародних менеджерів та економістів, потрібно врахувати особливості соціокультурної діяльності менеджера, знання і володіння загальним і службовим етикетом на міжнародному рівні, навички прийняття управлінських рішень.

У дослідженні ми трактуємо «культуру професійного спілкування майбутніх фахівців економічного профілю» як інструмент управління менеджера, що ґрунтується на комунікативному елементі, виявом якого є процес обміну інформацією засобами спілкування та взаємодія представників різних груп і національних культур у розв'язанні професійних завдань на міжнародному рівні. Культура професійного спілкування – це основа професійної та соціокультурної діяльності менеджера, яку визначають сукупність ціннісних орієнтирів, норм професійної поведінки, дотримання загального і службового етикету у процесах міжсуб'єктної взаємодії на предметно-інформаційному та інтерактивному рівнях у прийнятті управлінських рішень.

У результаті аналізу наукових праць з'ясовано, що ділове спілкування забезпечує значною мірою успіх професійної діяльності (М. Виноградський, Д. Карнегі, М. Мескон, Ю. Панов, С. Тихомиров).

Враховуючи важливість реалізації комунікативної функції, у працях В. Андрущенко, О. Аніщенка, В. Андрєєва, Н. Бабич, М. Белоус, А. Бодальова, Н. Бориско, Л. Босової, В. Борщовецької, Н. Волкової, О. Герасименко Л. Знікіної, В. Олексенка, В. Черевко досліджено процес формування готовності до ділового спілкування та формування комунікативних умінь

студентів і фахівців найрізноманітніших спеціальностей: педагогів, медиків, інженерів, банкірів, робітників тощо. Науковцями розроблено моделі процесу комунікації, визначено умови його реалізації, критерії сформованості комунікативних умінь (емоційний, когнітивний та поведінковий), які доцільно доповнити мотиваційним та інтелектуальним. Під час дослідження з'ясовано, що останні є домінуючими у формуванні КПС студентів – майбутніх економістів.

Передусім необхідно розглядати процес формування культури професійного спілкування як такий, що є значно ширшим та вагомішим, ніж розвиток комунікативних умінь або здатності до комунікації. Діяльність міжнародного менеджера та економіста порівняно з представниками інших професій має свої особливості, що безперечно впливає на зміст і структуру культури ділового спілкування. Зокрема, під час комунікативної взаємодії співрозмовники спираються на національні культурні цінності тієї держави, мовою яких здійснюється контактування. Комунікативна культура поєднується з управлінською, без чого неможливий успіх діяльності не тільки міжнародних, але й вітчизняних менеджерів. Ділове спілкування орієнтується на досягнення кінцевих результатів економічної діяльності, на відродження і піднесення економіки.

Потребують дослідження проблеми обґрунтування технологій формування культури майбутніх фахівців загалом і міжнародного менеджменту, зокрема; визначення психолого-педагогічних умов реалізації таких технологій; оптимізації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах економічного профілю як засобу розвитку творчого потенціалу майбутнього менеджера та економіста тощо.

У другому розділі – **«Теоретичні аспекти формування культури професійного спілкування студентів економічних спеціальностей»** визначено зміст і структуру культури професійного спілкування майбутніх фахівців, обґрунтовано структурно-функціональну модель та технологію формування культури професійного спілкування майбутніх економістів, визначено педагогічні умови її реалізації.

У процесі формування КПС фахівців зовнішньоекономічної діяльності враховано вимоги до організації професійної діяльності студентів. З'ясовано, що в основі змісту культури професійного спілкування є поєднання морально-етичних норм, загальнолюдських цінностей, які регулюють поведінку, взаємовідносини та професійну діяльність у сфері виробництва, під час ділових переговорів, презентацій, укладенні угод; уміння переконати партнера і вплинути на нього з метою досягнення позитивного результату міжсуб'єктної взаємодії; в умовах ринкових відносин приймати управлінські рішення, розв'язувати професійні завдання, налагоджувати контакти з представниками іноземних підприємств.

Структурними компонентами культури професійного спілкування майбутнього фахівця міжнародного бізнесу та менеджменту визначено: 1) культурний, лінгвістичний, соціальний та психологічний елементи; 2) комунікативна компетенція, пов'язана з міжнародною економічною

діяльністю; 3) здатність до взаєморозуміння у міжкультурному діалозі; 4) моральні якості, цінності та етика професійних стосунків.

Для визначення компонентів технології та її структури на основі системного підходу було здійснено теоретичне моделювання процесу формування культури професійного спілкування студентів економічного профілю. За результатами вивчення наукової літератури та досвіду підготовки фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту розроблено структурно-функціональну модель формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців зовнішньоекономічної діяльності (рис. 1).

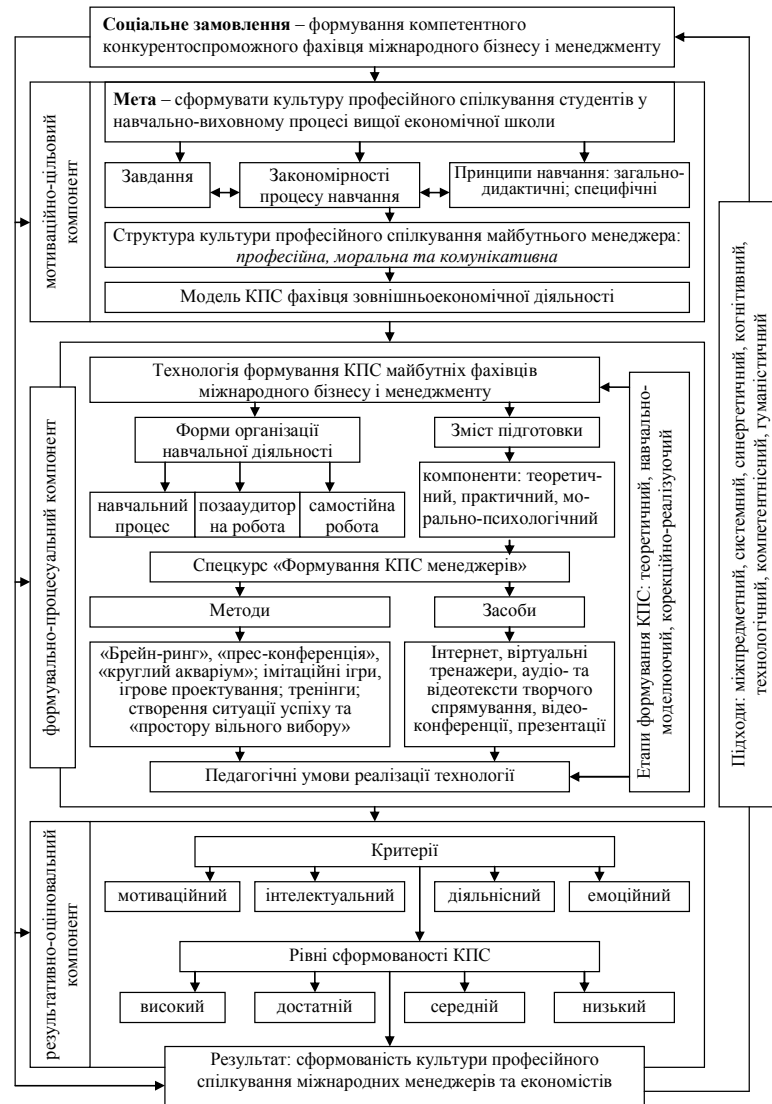


Рис. 1. Структурно-функціональна модель формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців зовнішньоекономічної діяльності

Модель відображає гуманістичну спрямованість комунікативної діяльності студентів шляхом визначення пріоритетності інтересів майбутнього фахівця; реалізацію творчого підходу до особистості студента за допомогою комплексу навчально-дослідних завдань проектного типу;

створення комфортного психологічного мікроклімату в професійному спілкуванні студентів у малих групах; реалізацію індивідуального підходу до навчання із застосуванням різнорівневих завдань; взаємозв'язок і взаємообумовленість основних структурних компонентів підготовки: мотиваційно-цільового, формувально-процесуального та результативно-оцінювального.

У структурно-функціональній моделі формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців зовнішньоекономічної діяльності відображено мету, завдання, закономірності, принципи (загальнодидактичні та специфічні для міжнародного менеджера і маркетолога), модель і структуру культури професійного спілкування, технологію формування КПС майбутніх фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту як функціонально складову моделі (зміст теоретичної та практичної підготовки, традиційні та специфічні методи і засоби навчання й виховання, форми організації навчальної діяльності, спецкурс «Формування культури професійного спілкування менеджерів»), педагогічні умови реалізації технології, критерії і показники рівнів її сформованості, результат.

У ході дослідження було виокремлено, обґрунтовано та визначено педагогічні умови реалізації технології формування КПС майбутніх економістів: забезпечення взаємозв'язку теоретичного, морально-психологічного та практичного компонентів формування культури професійного спілкування; удосконалення процедури відбору лексичного матеріалу на основі науково обґрунтованих критеріїв (професійної ідентифікації; сформованості комунікативних умінь у професійній, соціальній і міжкультурній діяльності майбутнього економіста; методичної готовності); організація індивідуальної, групової і колективної форм навчання в поєднанні з самостійною роботою студентів.

Взаємодія компонентів визначає структуру, цілісність та основні функції процесу формування культури професійного спілкування: перетворювальна, що забезпечує перехід пізнавального інтересу до професійної мотивації; інтеграційна, яка відображає розвиток професійного теоретичного і практичного мислення; комплексна, що забезпечує формування цілісного уявлення про професійну діяльність фахівця та КПС як її основну складову; практична, яка спрямована на набуття та вдосконалення досвіду з метою розв'язання завдань та прийняття рішень.

У процесі дослідження вдосконалено критерії та показники рівнів сформованості культури професійного спілкування майбутніх фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту. Розкрито особливості формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту, яке відбувається на основі загальнодидактичних і специфічних принципів (особистісно-орієнтованого спілкування, «сходження» до професійної культури, колективної взаємодії) з метою формування професійної інтерактивної компетенції; розвитку навичок побудови моделей спілкування шляхом професійної комунікативної взаємодії; створення ситуацій

професійної співпраці в поєднанні з навчанням міжкультурного спілкування; вивчення та засвоєння професійних і лінгвосціологічних концепцій та використання різних засобів навчання і виховання. Структура формування культури професійного спілкування майбутніх менеджерів включає професійну, моральну та комунікативну культуру, а також модель КПС фахівця зовнішньоекономічної діяльності. У процесі дослідження виявлено, що формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту потрібно вирішувати на загальному (соціально-політичному), особливому (науковому) та одиничному (педагогічному) рівнях.

Реалізація змісту підготовки фахівців передбачає вивчення спецкурсу «Формування культури професійного спілкування менеджерів», який ґрунтується на розв'язанні наступних завдань: виховати у студентів відповідні професійні якості; оволодіти знаннями базових дисциплін, уміннями професійно-комунікативної взаємодії; розвинути навички управлінської діяльності; оволодіти технікою ділового спілкування; визначити критерії відбору змісту (фундаментальні поняття економіки, які відображають значення для практики, міжпредметні зв'язки); а також організацію тренінгу для викладачів «Основи комунікативної взаємодії», що сприяв формуванню прагнення до ділового спілкування викладачів та студентів і розвитку КПС у процесі професійної підготовки майбутніх економістів. Визначено форми організації навчальної діяльності у навчальному процесі (лекції, практичні заняття, бесіди, диспути, консультації та ін.) та в позааудиторній роботі (круглі столи, зустрічі, олімпіади, науково-практичні конференції та ін.).

Здійснення технології супроводжується постійним використанням методів психолого-педагогічної діагностики. Результативними у процесі навчання були методи заохочення і покарання, змагання, підтримки прагнень і домагань особистості, орієнтації на перспективу; методи самовиховання та самоконтролю; методи зміни діяльності і спілкування; методи зміни відносин у колективі; методи зміни компонентів виховної системи; пояснювально-ілюстративні методи; продуктивний, проблемного викладу, частково-пошуковий і дослідницький метод.

У третьому розділі – **«Технологія формування культури професійного спілкування майбутніх менеджерів та економістів»** описано програму та реалізацію експериментальної роботи, охарактеризовано зміст формування КПС студентів економічного профілю, експериментально перевірено технологію формування КПС майбутніх міжнародних менеджерів і маркетологів та здійснено аналіз її ефективності. Так, технологія містить мету, етапи організації навчально-пізнавальної діяльності викладачів і студентів, зміст підготовки, традиційні та специфічні методи і засоби навчання та виховання, форми організації навчальної діяльності, спецкурс «Формування культури професійного спілкування менеджерів», педагогічні умови реалізації технології. Завдання експерименту полягало у дослідженні ефективності розробленої

технології та динаміки рівнів сформованості КПС майбутніх фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту до початку та після його проведення. З метою визначення рівнів сформованості культури професійного спілкування майбутніх фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту було проведено констатувальний експеримент. Результати проведеного дослідження вказують на те, що в експериментальних групах високий рівень сформованості культури професійного спілкування зафіксовано у 19 % студентів, достатній – у 27 % студентів, середній – у 29 % та низький – у 25 % студентів. У контрольних групах результати були такими: високий – 21 % студентів, достатній – 28 %, середній – 30 %, низький – 25 % студентів. Отже, показники проведеного емпіричного дослідження вказують на низький рівень сформованості культури професійного спілкування студентів – майбутніх менеджерів і підтверджують необхідність пошуку та реалізації у навчально-виховному процесі дидактичної технології з метою забезпечення результативності формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту.

Формувальний експеримент було проведено з метою перевірки ефективності технології формування КПС майбутніх економістів. В експерименті брали участь 356 студентів (175 осіб – експериментальні групи, 181 – контрольні групи) третього-п'ятого курсів Тернопільського національного економічного університету (Україно-нідерландський факультет економіки та менеджменту, факультет міжнародного бізнесу та менеджменту, Україно-німецький економічний факультет) та другого і третього курсів Донецького державного університету управління (факультет менеджменту). Формувальний експеримент розпочався на пошуково-практичному етапі дослідження. На узагальнюючому етапі було проведено обробку даних, здійснено аналіз та узагальнення результатів дослідно-експериментальної роботи. Результати педагогічного експерименту були оформлені на заключному етапі наукового дослідження.

Формування культури професійного спілкування міжнародних менеджерів та маркетологів здійснювалося у процесі вивчення всіх циклів гуманітарних і профільних навчальних дисциплін («Основи ЗЕД», «Менеджмент», «Маркетинг», «Міжкультурний менеджмент», «Європейська інтеграція»). Зміст підготовки містить три компоненти: *теоретичний* – передбачає формування необхідних теоретичних знань з гуманітарних, соціально-економічних, загально-професійних, спеціальних дисциплін, а також професійної етики та риторики; *практичний* – формування необхідних професійно-комунікативних знань та умінь, вирішення проблемних завдань, проходження навчальної та виробничої практик; *морально-психологічний* – усвідомлення студентами необхідності досконалого володіння КПС; формування якостей особистості для здійснення професійно-мовленнєвої діяльності. За створеною технологією формування культури професійного спілкування майбутніх менеджерів і маркетологів здійснюється в три етапи: теоретичний, навчально-моделюючий і корекційно-реалізуючий.

У процесі дослідження було організовано вивчення спецкурсу, мета якого передбачала формування культури професійного спілкування менеджерів у навчально-виховному процесі вищої економічної школи. На основі опрацьованого навчального матеріалу студенти виконували і самостійно створювали творчі комунікативно-професійні завдання: рольові, ділові, імітаційні, ситуаційні ігри («інтерв'ю», «реклама», «презентація», «прес-конференція», «Брейн-ринг», «круглий акваріум», «дзеркало», «директор-керівник», «без маски»), ігрове проектування, створення ситуації успіху та «простору вільного вибору», які спрямовані на налагодження контактів у професійній діяльності, «побудову» взаємовідносин, «розпізнавання» психологічної позиції партнера зі спілкування. Студенти виконували завдання на написання анотацій, тез, рефератів, складання резюме, ведення ділового листування та розмов по телефону, що сприяло розвитку навичок бізнес-комунікації та ділового спілкування. Майбутнім менеджерам найбільше імпонували завдання на виконання презентації-доповіді та презентації-реклами, а також проведення переговорів, які сприяють розвитку творчого потенціалу фахівця та його самоактуалізації в соціальній сфері. Результативним на заняттях було проведення тренінгів, спрямованих на подолання депресії та повернення контролю над собою, а також удосконалення умінь і навичок аналізу та синтезу, самопізнання і саморозвитку; відеоконференцій, що сприяли розвитку іншомовної професійної комунікації з представниками німецькомовних країн. Ефективним на заняттях було використання різних засобів навчання: Інтернету, віртуальних тренажерів, аудіо- та відеотекстів творчого спрямування.

За допомогою тестування, анкетування, спостереження та бесід здійснено контрольний зріз експерименту. Виявлено зміни, які відображають зростання всіх показників рівнів сформованості культури професійного спілкування майбутніх фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту (рис. 2).

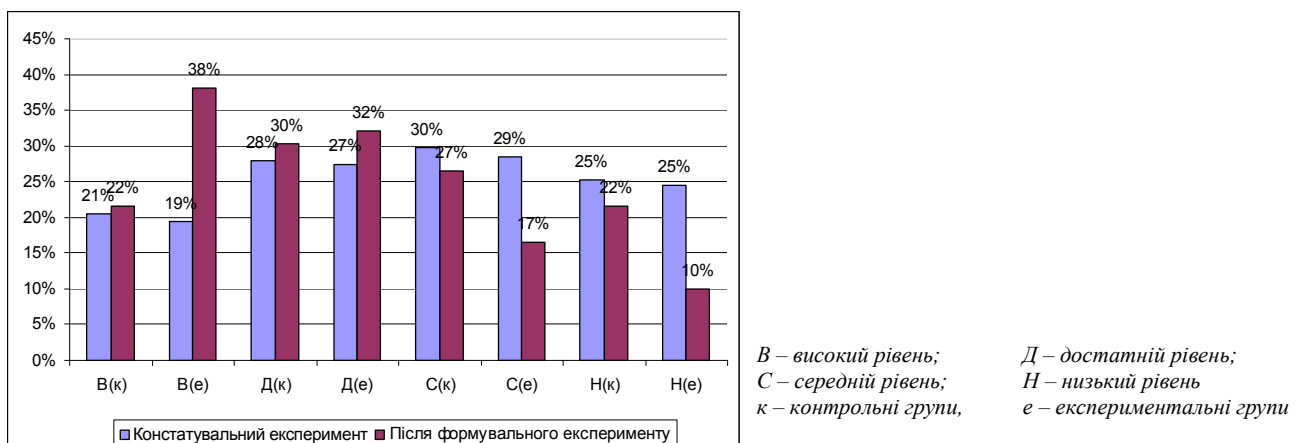


Рис. 2. Динаміка рівнів сформованості культури професійного спілкування майбутніх фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту

Як свідчать дані рис. 2, в експериментальних групах після формувального експерименту високий рівень проявили 38 % респондентів, достатній – 32 %. Потрібно відзначити незначні позитивні зміни у контрольних групах: збільшилася кількість студентів (на 1 %) з високим рівнем сформованості культури професійного спілкування і на 2 % тих, які перебувають на достатньому рівні сформованості КПС. Проте, позитивна динаміка у контрольних групах є незначною і не впливає суттєво на загальну картину рівнів сформованості культури професійного спілкування студентів економічного профілю.

Для підтвердження достовірності отриманих даних в результаті дослідно-експериментальної роботи було використано коефіцієнт Ст'юдента. Таким чином, експериментальне дослідження підтвердило значущість й ефективність технології формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту.

## **ВИСНОВКИ**

1. Утвердження ринкових відносин в Україні, глобалізаційні процеси в економіці й освіті, технології, що стрімко розвиваються, стимулюють розширення співпраці між державами та взаємодію фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту. У процесі дослідження визначено, що успіх професійної діяльності цієї категорії працівників значною мірою залежить від сформованості комунікативних умінь. Розкрито аспекти підготовки майбутніх фахівців у системі економічної освіти, формування професійної етики та професійного іншомовного спілкування міжнародних менеджерів, які є передумовою для дослідження проблеми формування КПС менеджера з врахуванням специфіки підготовки фахівця зовнішньоекономічної діяльності.

2. З'ясовано сутність і зміст поняття «культура професійного спілкування майбутніх фахівців економічного профілю». Воно є тотожним до «культури ділового спілкування» та ширшим, ніж «комунікативні уміння».

У процесі дослідження доведено, що культура професійного спілкування майбутнього фахівця міжнародного бізнесу і менеджменту – це інструмент успішної управлінської діяльності економіста, в основі якого є комунікативна взаємодія, що спрямована на досягнення позитивних результатів на міжнародному ринку праці та послуг, відродження і піднесення економіки. Культура професійного спілкування є явищем інтегрованим і складається з трьох основних компонентів: морального, професійного та комунікативного.

3. Професійна діяльність фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту має такі особливості: уміння працювати з персоналом, ухвалення правильних управлінських рішень, впровадження новітніх технологій і використання засобів сучасного менеджменту, вирішення питань економічних взаємовідносин, налагодження контактів, спрямованих на міжнародне співробітництво, та здатність до компромісу з носіями інших культур; ліквідація кризових явищ та «гострих» проблем



підприємства, підвищення його конкурентоспроможності на міжнародному ринку праці та послуг, сприяння фінансовій стабільності.

4. Теоретично обґрунтовано структурно-функціональну модель формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців зовнішньоекономічної діяльності. Модель відображає єдність мотиваційно-цільового, формувально-процесуального та результативно-оцінювального компонентів і охоплює: мету, завдання, закономірності, принципи, модель і структуру культури професійного спілкування, технологію формування КПС майбутніх фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту, педагогічні умови реалізації технології, критерії і показники рівнів її сформованості, результат.

5. Висока ефективність та результативність формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту досягається за допомогою розробленої технології навчання, в якій реалізовано взаємозв'язок *міжпредметної координації* усіх циклів навчальних дисциплін; *системний, синергетичний, когнітивний підходи*. Технологія містить мету, етапи організації навчально-пізнавальної діяльності викладачів і студентів, зміст підготовки, традиційні та специфічні методи і засоби навчання та виховання, форми організації навчальної діяльності, спецкурс «Формування культури професійного спілкування менеджерів», педагогічні умови реалізації технології.

6. На основі структури професійного спілкування, особливостей підготовки менеджера удосконалено критерії (мотиваційний, інтелектуальний, діяльнісний та емоційний) та показники рівнів сформованості культури професійного спілкування майбутніх менеджерів (високий, достатній, середній, низький).

7. Виокремлено, обґрунтовано та визначено педагогічні умови реалізації технології формування культури професійного спілкування майбутніх економістів з урахуванням особливостей підготовки фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту (формування професійної інтерактивної компетенції, розвиток навичок побудови моделей спілкування шляхом професійної комунікативної взаємодії, створення ситуацій професійної співпраці в поєднанні з навчанням міжкультурного спілкування, вивчення та засвоєння професійних і лінгвосоціокультурних концепцій з метою формування професійної інтерактивної компетенції тощо).

8. Після проведення дослідно-експериментальної роботи у більшості студентів економічного профілю експериментальних груп зафіксовано високий (38 %) та достатній (32 %) рівні сформованості культури професійного спілкування. Відзначимо, що кількість студентів з середнім рівнем сформованості культури професійного спілкування після експерименту зменшилася на 12 %, а з низьким – на 15 %.

Проведене дослідження не претендує на вичерпне вирішення всіх аспектів проблеми формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців міжнародного бізнесу та

менеджменту. Потребують подальшого розвитку питання: науково-методичного забезпечення навчально-виховного процесу із використанням сучасних технологій навчання, Інтернету; оптимізації навчально-виховного процесу у ВНЗ як засобу розвитку творчого потенціалу майбутнього менеджера; створення відповідних електронних навчальних посібників, використання яких сприятиме формуванню та вдосконаленню культури професійного спілкування майбутніх міжнародних менеджерів і маркетологів.

### СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Бичок А. В. Проблема професійної підготовки спеціалістів-менеджерів у педагогічній теорії та практиці / А. В. Бичок // Педагог професійної школи : зб. наук. праць. – Київ, 2007. – Вип. VIII. – С. 56–61.
2. Бичок А. В. Модель особистісно-професійного розвитку менеджера : теорія і практика / А. В. Бичок // Молодь і ринок. – 2007. – № 10(33). – С. 101–105.
3. Бичок А. В. Критерії якості професійної підготовки майбутніх менеджерів / А. В. Бичок // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія : Педагогіка та психологія. – Чернівці, 2008. – Вип. 392. – С. 3–6.
4. Бичок А. В. Роль професійної компетентності викладачів при підготовці майбутніх менеджерів / А. В. Бичок // Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. – Глухів, 2008. – Вип. 11. – С. 112–115.
5. Бичок А. В. Система засобів формування комунікативних умінь спеціаліста-менеджера / А. В. Бичок // Сучасні проблеми лінгвістичних досліджень і методики викладання іноземних мов професійного спілкування у вищій школі : зб. наук. праць. – Львів, 2007. – Ч. 2. – С. 3–5.
6. Бичок А. В. Професійно-комунікативна компетенція в контексті якості освіти менеджерів / А. В. Бичок // Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі : зб. наук. праць / Національна металургійна академія України. – Кривий Ріг, 2008. – Вип. V. – С. 165–168.
7. Бичок А. В. Застосування ситуаційних задач при підготовці спеціалістів з міжнародної економіки на заняттях з іноземної мови у немовному вузі / А. В. Бичок // Сучасні тенденції комп'ютеризації процесу навчання іноземних мов : зб. матер. Другої міжн. наук.-практ. конф. (Луганськ, 26 травня 2004 р.) / Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля. – Луганськ, 2004. – С. 65–67.
8. Бичок А. В. Система відкритого дистанційного навчання при підготовці спеціалістів з міжнародної економіки / А. В. Бичок // Сучасні тенденції комп'ютеризації процесу навчання іноземних мов : зб. наук. праць / Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2005. – № 3. – С. 29–31.

9. Бичок А. В. Інформаційні технології у формуванні комунікативної культури майбутніх фахівців міжнародного бізнесу та менеджменту / А. В. Бичок // Сучасні тенденції комп'ютеризації процесу навчання іноземних мов: зб. наук. праць / Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2006. – № 4. – С. 29–30.

10. Бичок А. В. Значення міжкультурної комунікації в контексті якості освіти менеджерів / А. В. Бичок // Художньо-освітній простір України в контексті новітньої історії : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (22–23 листопада 2007 р.) / Український центр культурних досліджень. – Київ, 2007. – С. 320–323.

11. Бичок А. В. Професійна підготовка студента – майбутнього менеджера: системний підхід / А. В. Бичок // Українська освіта у світовому часопросторі : матер. Другого міжнародного конгресу (Київ, 25–27 жовтня 2007 р.) / Науково-дослідний інститут українознавства МОН України. – Київ, 2007. – Кн. 1. – С. 52–53.

12. Бичок А. В. Роль соціокультурного компоненту при підготовці студентів-економістів / А. В. Бичок // Іноземно-мовна комунікація: здобутки та перспективи : Тези доповідей міжнародної наукової конференції. – Тернопіль : ТДЕУ, 2006. – С. 322–323.

13. Бичок А. В. Оптимізація навчально-виховного процесу у ВНЗ як засіб розвитку творчого потенціалу майбутнього менеджера / А. В. Бичок // Розвиток творчої особистості студента як суб'єкта педагогічної взаємодії (26–27 вересня 2006 р.) : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. / Донецький національний технічний університет. – Донецьк, 2006. – С. 67–75.

14. Бичок А. В. Роль культури при підготовці фахівців у ВНЗ / А. В. Бичок // Проблеми та перспективи лінгвістичних досліджень в умовах глобалізаційних процесів (Тернопіль, 30–31 жовтня 2007 р.) : матер. міжн. наук.-практ. конф. / Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль, 2007. – Ч. 2. – С. 150–152.

15. Бичок А. В. Значення соціокультурного компоненту при підготовці фахівців міжнародного бізнесу та менеджменту в економічному університеті / А. В. Бичок // Розвиток соціально-економічних відносин в умовах трансформації економіки України : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. студентів та молодих учених (17–19 травня 2006 р.) // Хмельницький, 2006. – Т. 2. – С. 108–111.

16. Бичок А. В. Інноваційні аспекти в професійній підготовці студентів-економістів / А. В. Бичок // Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій : матер. міжн. наук. конф. (Суми, 20–21 лютого 2008 р.) / Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. – Суми, 2008. – Част. 3. – С. 15–16.

17. Бичок А. В. Сучасні вимоги до професійної підготовки студентів-економістів / А. В. Бичок // Міжнародний бізнес та менеджмент: проблеми та перспективи в умовах глобалізації (Тернопіль, 22–24 жовтня 2008 р.) : матер. міжн. наук.-практ. конф. / Тернопільський національний

економічний університет. – Тернопіль, 2008. – С. 464–467.

18. Бичок А. В. Культура професійного спілкування як компонент професійної підготовки фахівців економічного профілю / А. В. Бичок // Підготовка фахівців у системі професійної освіти: проблеми, технології, перспективи : матер. Всеукр. наук.-метод. конф. (Кривий Ріг, 9–10 квітня 2009 р.) / Криворізький технічний університет, кафедра інженерної педагогіки та мовної підготовки. – Кривий Ріг, 2009. – С. 162–164.

19. Бичок А. В. Діалог культур – основа формування культури професійного спілкування майбутнього менеджера / А. В. Бичок // Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій : матер. другої міжнар. наук. конф. (Суми, 27–30 квітня 2009 р.) / Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. – Суми, 2009. – Т. 3. – С. 56–58.

20. Бичок А. В. Основні групи компетентностей у професійній діяльності майбутнього менеджера / А. В. Бичок // Професіоналізм педагога в контексті європейського вибору України : матер. міжн. наук.-практ. конф. (22–23 вересня 2009 р.) / Кримський гуманітарний університет. – Ялта, 2009. – С. 21–24.

21. Бичок А. В. Міжкультурна комунікація – важливий аспект у професійній діяльності менеджера / А. В. Бичок // Проблеми та перспективи лінгвістичних досліджень в умовах глобалізаційних процесів (Тернопіль, 15–16 жовтня 2009 р.) : матер. II міжн. наук.-практ. конф. / ТНЕУ, кафедра іноземних мов для ЗЕД. – Тернопіль, 2009. – С. 259–261.

## АНОТАЦІЯ

**Бичок А. В. Формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту. – Рукопис.**

*Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, 2010.*

У дисертаційному дослідженні розроблено та експериментально перевірено технологію формування культури професійного спілкування фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту та визначено педагогічні умови її реалізації. Проаналізовано науково-педагогічну літературу з досліджуваної проблеми. З'ясовано зміст і визначено структуру культури професійного спілкування студентів економічного профілю. Удосконалено критерії та показники рівнів її сформованості та розроблено структурно-функціональну модель формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців зовнішньоекономічної діяльності. Доведено ефективність тренінгу для викладачів «Основи комунікативної взаємодії» і спецкурсу «Формування культури професійного спілкування менеджерів» та доцільність впровадження їх результатів у практику навчально-виховного процесу закладів освіти економічного профілю.

**Ключові слова:** професійна підготовка, професійне спілкування, культура професійного спілкування, майбутній фахівець економічного профілю, модель і технологія формування культури професійного спілкування, педагогічні умови реалізації технології.

### **АННОТАЦИЯ**

**Бычок А. В. Формирование культуры профессионального общения будущих специалистов международного бизнеса и менеджмента. – Рукопись.**

*Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, г. Тернополь, 2010.*

Диссертация посвящена проблеме формирования культуры профессионального общения будущих специалистов международного бизнеса и менеджмента.

Актуальность научного исследования обусловлена повышенными требованиями к будущим специалистам, которые должны иметь сформированную культуру профессионального общения, высокий уровень профессионального образования с учётом зарубежных тенденций, быть мобильными и подготовленными к успешной самореализации на мировом рынке труда.

На основе всестороннего анализа научно-методической литературы определена сущность и структура культуры профессионального общения будущих менеджеров. Выделены критерии (мотивационный, интеллектуальный, деятельностный, эмоциональный) и показатели высокого, достаточного, среднего и низкого уровней сформированности культуры профессионального общения студентов – будущих менеджеров.

В процессе исследования разработана модель, которая состоит из мотивационно-целевого, формирующе-процессуального и результативно-оценочного компонентов. Модель отображает: гуманистическую направленность коммуникативной деятельности студентов путём определения интересов каждой личности; реализацию творческого подхода к каждому студенту при использовании комплекса учебно-исследовательских заданий проектного типа; создание комфортного психологического климата в профессиональном общении студентов в небольших группах; использование индивидуального подхода к обучению с учетом внедрения разноуровневых заданий.

Технология формирования культуры профессионального общения будущих экономистов содержит цель, спецкурс «Формирование культуры профессионального общения менеджеров», тренинг «Основы коммуникативного воздействия», комплекс методов и средств обучения и воспитания, педагогические условия реализации технологии.

Обучение студентов по такой модели и технологии, как показал эксперимент, способствует возникновению стимулов для усовершенствования знаний и умений в сферах деятельности

международных менеджеров. По результатам проведенных срезов сделан вывод о достижении качественных изменений в формировании культуры профессионального общения будущих специалистов международного бизнеса и менеджмента.

**Ключевые слова:** профессиональная подготовка, профессиональное общение, культура профессионального общения, будущий специалист экономического направления, модель и технология формирования культуры профессионального общения, педагогические условия реализации технологии.

#### ANNOTATION

**Bychok A. V. The Formation of the Culture of Professional Communication among Future Specialists of International Business and Management. – Manuscript.**

*Thesis for inception the candidate's degree in Pedagogics; according to speciality 13.00.04 – «Theory and Methods of Professional Education». – Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ternopil, 2010.*

The technology of formation of the culture of professional communication among future specialists of international business and management has been grounded and experimentally proven, and also the pedagogical prerequisites of its realization have been defined. The scientific pedagogical literature on the investigated subject has been analyzed. The content and the structure of the culture of professional communication of international managers have been defined. The criteria and the indicators of its formation have been grounded, and the model of the professional culture formation among economic universities students has been developed. The efficiency of the course «Formation of the culture of professional communication among managers» has been proven, as well as the appropriateness of implementation of its results into the practice of studying process of economic educational establishments.

**Key words:** professional preparation, professional communication, the culture of professional communication, future specialists of economic direction, model and technology of formation of culture of professional communication, the pedagogical conditions of the realization of technology.

Підписано до друку 14.09.2010 р. Формат 60x90/16  
Папір друк. Друк RTSO. Гарнітура Times.  
Умовно-друк. арк. 0,9. Зам. № 03-10.  
Наклад 100 прим.

Віддруковано СПД-ФО Хомацьким Ю.Я.  
(св. ВОЗ № 152353)  
м.Тернопіль, пр. С. Бандери, 100/18  
Тел. 067-750-53-64